

Uitgave Oudheidkamer Tiel en Omstreken

De Nieuwe **Kroniek**

negende jaargang, nummer 2, juli 2018

- Zoektocht
- Hoe een Groningse meubelmaker evangelist in Tiel werd
- Uitzonderlijke gemeentesecretarissen in Lienden
- Verwoestingsfoto's uit de meidagen van 1945

Inhoudsopgave

■ Voorwoord	3
■ Zoektocht	4
■ Hoe een Groningse meubelmaker evangelist in Tiel werd	12
■ Cultuur Actueel	20
■ Uitzonderlijke gemeentesecretarissen in Lienden	22
■ Verwoestingsfoto's uit de meidagen van 1945	27
■ Een zilveren klompje en een steegje	38
■ Nieuws Regionaal Archief Rivierenland	42
■ Boekbesprekingen	43
■ Huub van Heiningen (93) overleden	44
■ Nieuwe aanwinst Flipje en Streekmuseum Tiel	46

■ Redactioneel ■ Cultuur historisch nieuws ■ Uit de vlooienklap ■ Extra nieuws
■ Nieuws van het Regionaal Archief Rivierenland ■ Boekbesprekingen ■ Necrologie

Voorwoord

Een bijzonder verhaal van Pé Wapenaar over een Groningse meubelmaker die in Tiel als evangelist ging werken. Verder de ervaringen van Klaas Tammes met opmerkelijke gemeentesecretarissen die hij tijdens zijn 25-jarig burgemeesterschap in Lienden meemaakte. Tenslotte een bijdrage van Ria Kragten over haar zoektocht naar kinderen op een foto uit Maurik bij de eerste steenlegging van de kerk.

Verhalen in deze Nieuwe Kroniek die ook deze aflevering weer speciaal maken. Redactie, ook deze keer bedankt!

Met de uitgifte van deze 'Nieuwe Kroniek' (2018/2) wordt het verenigingsseizoen 2017-2018 afgesloten. Een bijzonder goed seizoen waarin tientallen vrijwilligers zich hebben ingezet voor onze vereniging. In ons jaarverslag en tijdens de laatste ALV is uitvoerig stilgestaan bij al deze activiteiten die er waren dankzij onze grote groep vrijwilligers in de diverse werkgroepen. Het bestuur wil daarom alle vrijwilligers danken voor hun inzet en creativiteit.

In het weekend van 8 en 9 september worden in Nederland de Open Monumenten

Dagen georganiseerd. Tiel doet daar al jaren niet aan mee vanwege het samenvallen van de datum met de dagen van het Fruitcorso en Appelpop. Nu Fruitcorso en Appelpop op verschillende weekenden plaatsvinden is het mogelijk ook in Tiel weer een Open Monumenten Dag te organiseren. Onze vereniging heeft in het voorjaar het initiatief genomen om – in samenwerking met een groot aantal Tielse verenigingen en stichtingen – op zondag 9 september de Tielse Open Monumenten Dag te houden. Deze verenigingen en stichtingen hebben inmiddels een groot aantal eigenaren bereid gevonden om hun huis, hun gebouw, hun monument gratis open te stellen voor alle Tielenaars. T.z.t. zal een oproep worden gedaan om – eenmalig – uw medewerking te verlenen om gedurende een aantal uren aanwezig te zijn bij een dergelijk monument.

Te zijner tijd krijgt u hier meer bericht over.

Voor eenieder: een goede vakantie en tot het volgende seizoen!

Martin J. van der Mark,
Voorzitter.

Zoektocht

Ria Kragten-van der Mark

**Een overlijdensadvertentie in
De Gelderlander in april bracht mij een
zoektocht in herinnering.**

**Ik woon nu ruim een halfjaar in Tiel en weet
weinig van deze stad die mij steeds meer
begint te boeien.**

**Veel kan ik nog niet bijdragen aan
'De Oudheidkamer Tiel' maar wel weet ik
iets van Maurik en kan ik iets toevoegen aan
'en Omstreken' van die oudheidkamer.
Middels de herinnering aan mijn zoektocht
zit er zelfs verband tussen Maurik en Tiel.**

Op woensdagmiddag 14 juli 1948 wordt om 5 uur n.m. de eerste steen gelegd van de rooms-katholieke kerk aan de Buitenweg in Maurik.

Het was stralend weer.

Het halve dorp liep uit. Van de andere helft van het voornamelijk protestantse dorp had een deel (lichte) weerzin tegen dit Roomse vlagvertoon.

Op weg van oude kerk aan de Kerkweg naar de eerste steenlegging, 14 juli 1948 (foto: particuliere collectie)

Ze hadden er lang op gewacht in Maurik. De vraag om een nieuw kerkgebouw dateerde niet van gister of eergister, want pastoor Hageman (pastoor van 1924-1927) had architect Van Deutecom al plannen laten ontwerpen.

Het was in een periode dat de pastoor (en daarmee de parochie) in financieel goeden doen was geraakt door fondaties van de families Karwisch, Van den Heuvel en Hazendonk die in het begin van de jaren twintig zijn overleden. Dit soort schenkingen waren in die dagen niet ongebruikelijk. Pastoor Hageman werd naar Groningen overgeplaatst.

In de opvolging werd voorzien en op 1 april 1927 kwam Anton van Welsem naar Maurik. Hij ging verder waar zijn voorganger Hageman gebleven was en diende de voorstellen in bij Monseigneur Van de Wetering, de aartsbisschop van Utrecht.

Op 13 juni 1927 werd er afwijzend beschikt omdat het een verkeerde indruk zou maken, wanneer een pas benoemde pastoor direct met veranderingen begon.

Hiermee waren de plannen van de baan.

De volgende jaren roeide 'Maurik' met de riemen die het had. De crisis kwam en de inkomsten gingen achteruit. Ook bleek geld belegd te zijn in aandelen die niet veel waard waren. Kortom, alleen het hoognodige kon gebeuren.

In 1934 wordt in het visitatieverslag gezegd dat de kerk (gelegen aan de Kerkweg) mooi hersteld is en in 1936 staat er dat de sacristie keurig is opgeknapt. Aan het opknappen van de pastorie kwam men niet toe.

Parochianen, die het nog kunnen weten, zeggen dat die pastorie zo lek was als een mandje.

Na veel heen-en-weer correspondentie met het Aartsbisdom kreeg het parochiebestuur op 24 april 1940, bij monde van Monseigneur Huurdeman, dan eindelijk toestemming om met de bouw te beginnen.

Twee weken later werd aan de overkant bij Rhenen hevig gevochten om de Grebbelinie te behouden, Rotterdam werd gebombardeerd, de Tweede Wereldoorlog was ook in Nederland uitgebroken. Na de capitulatie werd het weer rustig en bijna leek het, die begindagen, dat het normale leven zijn gang kon hervatten. Architectenbureau Starmans liet nog een keer bodemonderzoek doen, maar verder hoorde of zag onze pastoor niets en niemand meer.

In een brief van 3 juli 1940 aan de aartsbisschop lees ik:

"[...] Mijn buurman Pastoor Van den Bergh van Buren, die in alles steeds ten volle met mij meeleeft, vroeg 1 Juli l.l. aan den Heer Starmans, waarom de Pastoor Van Maurik toch niets van hem hoorde, waarop hij ten antwoord ontving, dat, nu er geen beurs was en er geen gelegenheid was effecten te verkoopen, er geen gelden beschikbaar waren. Ik maakte toen bij mijzelf de opmerking, dat de halfjaarlijksche collectes voor hulpbehoevende parochies toch niet in de vorm van effecten binnenkwamen en besloot den Vicaris op te bellen. Dit heb ik 2 Juli gedaan met het resultaat, dat ik nu juist zoover ben als bij het begin.[...]"

Oude kerk (foto: particuliere collectie)

De pastoor begreep dat hij tot na de oorlog zou moeten wachten en er het beste van moest maken in een kerk die dertien jaar daarvoor, bij zijn aantreden, al dringend gerenoveerd moest worden.

Dat ook een pastoor zijn frustratie kwijt moet blijkt uit het slot van bovengenoemde brief van 3 juli 1940:
"[...] Ik moest mijn hart eens uitstorten en meende dat bij niemand beter te kunnen doen dan bij Uw Hoogwaardige Excellentie, omdat ik bij de audiëntie in Juli 1939 en ook later bij gesprekken met mijn vriend Pastoor Klerk van Jutfaas heb gemeend te mogen opmaken, dat Uwe Hoogwaardige Excellentie ten volle met mij meeleeft en mee voelt. Ik hoop en vertrouw, dat Uwe Hoogwaardige Excellentie mij deze ontboezemingen niet euvel zal duiden [...]."

Toen in februari 1945 onze streek voor de tweede maal overstroomde en ook het kerkje vol liep met water deed dat het kerkgebouw en pastorie geen goed. In 1946 doet de pastoor hiervan verslag aan de deken. In dit schrijven lees ik ook dat door de oorlog en het water waardepapieren zijn zoekgeraakt. Alles bij elkaar heel vervelend. Intussen gaat het kerkelijk leven door. Er wordt gedoopt, getrouwd, begraven.

Maar dan toch: Begin 1947 komt een verlossend bericht vanuit het aartsbisdom: er mag verder gegaan worden met de plannen van 1940, maar niet aan de Kerkweg maar aan de overkant aan de Buitengeweg. De aanvraag tot vergunning om te mogen bouwen wordt op 15 oktober 1947 bij de gemeente Maurik ingediend.

De financiering komt grotendeels van het bisdom. Om de eigen bijdrage van de parochie financieel mogelijk te maken, wordt land verkocht aan de gemeente die grond nodig heeft voor een uitbreidingsplan voor woningen. Oorspronkelijk zouden de 450.000 stenen die nodig zijn niet in de prijs worden opgenomen en allemaal door de katholieke steenfabriek de Roodvoet worden geleverd. Uit het aanbestedingsoverzicht van de heer Vermeulen blijkt dat het aantal stenen dat van de Roodvoet kwam is teruggebracht tot 190.000 en dat de resterende 260.000 stenen voor fl. 11.400,- moesten worden bijgekocht. Op 8 juni 1948, komt de goedkeuring van het Streekbureau van de Wederopbouw binnen en dan staat niets een vergunning meer

*Bruidspaar Jansen-Lammers, 20 november 1946
(foto: particuliere collectie)*

Joop en Wim Reus, tweeling van dokter Reus uit Tiel bij de eerste steenlegging in 1948 van RK Kerk OLV Tenhemelopneming, Maurik, Buitenweg 4 (foto: particuliere collectie)

in de weg. Op 25 juni d.a.v. wordt deze door de gemeente Maurik verleend.

Direct gaan de schoppen in de grond. Heel veel parochianen hebben meegeholpen met graven voor de fundering, mankracht was onontbeerlijk. De pastoor was er trots op dat zoveel parochianen vrije tijd wilden besteden aan het zware grondwerk. Vijf weken later wordt de eerste steen gelegd door pastoor Anton van Welsem. Na gebed en wijding van de steen werd een oorkonde voorgelezen die ter plekke werd ondertekend en daarna ingemetseld onder grote belangstelling van de parochianen.

Op de foto's is te zien dat er in die tussentijd heel wat werk verzet is. Mogelijk was men, toen informeel bekend werd dat Wederopbouw akkoord zou gaan, al begonnen met graven en metselen.

Ali Lathouwers-Nicolaï en tweeling Joop en Wim Reus Ali was inwonend assistente bij dokter Reus in Tiel (foto: particuliere collectie)

De ceremonie werd op gepaste afstand gade geslagen door parochianen met hun kroost en naar ik aanneem familieleden van de pastoor. Maar twee kinderen hielden de gepaste afstand niet. Ze stelen de show, lijkt het wel.

Diezelfde kinderen kwam ik ook tegen op een foto waar ze achterin een auto zaten. Wie waren dat? Geen dorpskinderen werd me verzekerd door mensen die het hebben meegemaakt. Neefjes van de pastoor leek het meest waarschijnlijk. Hoe zouden ze heten? Waar zouden ze nu zijn? Wat is er van hen geworden? Het intrigeerde mij. Pastoor van Welsem had twee zussen. De jongste was ongehuwd. De oudste was getrouwd met een Matla; daar zijn er heel wat van in Nederland bleek me, grote gezinnen ook nog. De combinatie Van Welsem en Matla hielp me, ook in de archieven van de Nederlandse Genealogische Vereniging, niet verder.

Oorkonde 1948

De tekst luidt:

*“In het jaar van onzen Heer Jezus Christus negentienhonderd acht en veertig, het elfde jaar van het kommerrijke, maar glorievolle Pontificaat van Zijne Heiligheid **Paus Pius XII** het dertiende jaar van het arbeidzame en zegenrijke Episcopaat van Zijne Eminentie **Dr. Johannes Kardinaal de Jong** Aartsbisshop van Utrecht, Officier in de Orde van Oranje Nassau, Ridder in de Orde van den Nederlandse Leeuw het vijftigste jaar van de roemrijke regering van de Moeder des Vaderlands onze geëerbiedigde en beminde Vorstin Hare Majesteit **Koningin Wilhelmina** toen Hare Doorluchtige Dochter, Hare Koninklijke Hoogheid **Prinses Juliana** regentesse was van het Rijk en Zijne Excellentie **C.G.C. Quarles van Ufford**, Commissaris van de Koningin in de provincie Gelderland, **C.M. Kamp**, burgemeester van Maurik was, toen het Dekenat Culemborg geleid werd door den Hoogeerwaarde Heer **Johannes H. Meijer**, Pastoor te Wijk bij Duurstede, heeft **Antonius Wilhelmus Maria van Welsem** geboren te Deventer 27 Juni 1884 sinds 1 April 1927 Pastoor te Maurik in het 22^e jaar van zijn Pastoraat op **14 JULI 1948** geassisteerd door de Zeereerwaarde Heren J. v.d. Hoven Pastoor te Buren en P. Th. de Bruijn O.P. emeritus Pastoor te Tiel, in tegenwoordigheid van Z.D.H. Mgr. D. Hurdeman Vicaris Generaal van het Aartsbisdom, Mgr. Dr. Th. Verhoeven, het Kerkbestuur W.G. van Rooijen, J.J. van Koeverden, het R.K. Armbestuur A. van Odijk, J. IJzendoorn, Pater Corbinianus O.F.M. cap. ruim drie jaar assisterend te Maurik, J. Starmans architect, J. Dresmé tekenaar, B.J. Vermeulen aannemer en een grote schare devote gelovigen **plechtig den eersten steen gelegd** voor deze nieuwe Parochiekerk van Maurik, welke wederom gesteld wordt onder de schutse van **Onze Lieve Vrouw ten Hemelopneming** tot meerdere eer van God, van Maria, van alle Engelen en Heiligen opdat de Heer onze God deze plaats, op voorspraak van de Heilige Maagd Maria, altijd Maagd en van alle Heiligen, van alle smetten reinige, er het ware Geloof, de Vreeze Gods en de Broederlijke Liefde late heersen en haar maken tot een plaats van gebed, om den Naam van Onzen Heer Jezus Christus aan te roepen en te loven, tot zieleheil van de gelovigen, tot steun van de H. Kerk en tot welzijn van ons dierbaar Vaderland.”*

*J. v.d. Hoven, A.W.M. van Welsem, P. Th. De Bruijn
(foto: particuliere collectie)*

*J. v.d. Hoven, A.W.M. van Welsem, P. Th. De Bruijn
(foto: particuliere collectie)*

Ik heb wel met een paar Matla's contact gelegd maar bij geen van hen ging een belletje rinkelen bij pastoor Van Welsem of Maurik.

Toeval hielp een handje. Zo rond 2010 had ik dienst om de Mariakapel in Maurik te sluiten. Daar ligt een intentieboek en ongemerkt werp ik daar altijd wel een blik op. Die dag stond er: "ben vroeger hier veel geweest bij mijn oudoom de pastoor. Theo Matla, Best".

Dat maakte mijn zoektocht eenvoudiger. Theo Matla in Best kon ik vinden en ik heb hem telefonisch gesproken. We wilden een datum afspreken voor een bezoekje maar in verband met mijn privé-omstandigheden kwam daar even niets van. Toen ik na een half jaar ging bellen kreeg ik geen gehoor. Op een ansichtkaart die ik stuurde kreeg ik een reactie van een dochter: haar vader was in januari 2011 gestorven.

Zij heeft me wel in contact gebracht met haar oom Wim Matla in Amsterdam. Aan hem heb ik de foto's laten zien van de eerste steenlegging. Wim was 14 jaar in 1948 en er niet bij geweest. Wel herkent hij op de foto van de processie, direct achter de pastoor, zijn oudtante Lies en zijn grootvader. De foto met de kindjes zeggen hem niets en ook de vrouw niet. Het zijn geen familieleden van de pastoor weet hij zeker.

Dossier gesloten.

Tot wij een uitvaart voorbereidden voor Mevrouw Ali Lathouwers-Nicolaï in juni 2013. Zij was inwoner van Tiel maar de laatste jaren kerkte zij in Maurik. Zij had de regeling van haar uitvaart in handen gelegd van voor ons onbekenden. Bij het voorstellen zegt een man: "Ik was hier lang geleden ook in deze kerk, zelfs bij de eerste steenlegging".

Pater Corbinianus, P. Th. De Bruijn, J. v.d. Hoven, A.W.M. van Welsem (foto: particuliere collectie)

Tekenen van de oorkonde door Mgr. Dr. Th. Verhoeven (foto: particuliere collectie)

Het moge duidelijk zijn dat er direct door mij van het protocol van het uitvaartgesprek werd afgeweken. Ik haalde het boek 'Rondom Oud en Nieuw, 215 jaar katholiek te midden van protestanten' tevoorschijn en ja hij staat op de foto samen met zijn tweelingbroer. Het zijn Joop en Wim Reus, kinderen van een Tielse huisarts. De vrouw was Ali Nicolai, inwonend doktersassistente tevens belast met de zorg van de tweeling. En waarom waren juist zij bij die eerste steenlegging? De verloofde van Ali was Niek Lathouwers uit Tiel, journalist en fotograaf, die de veertiende juli aanwezig was in Maurik om verslag te doen.

Op 21 april 2018 is Joop Reus gestorven las ik in de krant; zijn tweelingbroer Wim al eerder. Mogelijk dat verhalen over genoemde Tielse personen een plaats krijgen in een volgende editie van 'Biografisch Woordenboek van Tiel'.

Hoe een Groningse meubelmaker evangelist in Tiel werd

Pé Wapenaar

Op de begraafplaats 'Ter Navolging' in Tiel ligt het echtpaar Van Kooij-Roos begraven. Op de steen van hun graf staat geschreven:

Wie waren zij?

Beiden zijn in Groningen geboren. Hij (Freerk) op 7 maart 1829, zij (Cornellisje) op 27 februari 1819.

Op 20 november 1853 waren ze in Groningen getrouwd. Hij was toen schrijnwerkersknecht (meubelmaker). Dat was in de lijn van het beroep van zijn vader. Die was scheepstimmermansknecht. Zij kregen 6 kinderen: Vijf zonen en een dochter. Drie zonen overleden kort na hun

Rustplaats van
C. van Kooij-Roos
Geb. te Groningen
Overl. te Tiel 3 juni 1903

en

F. van Kooij
Oud-Evangelist
Geb. te Groningen
Overl. te Tiel 29 jan. 1917

Ik ben de opstanding en het leven.
Die in Mij gelooft zal leven,
al ware hij ook gestorven.
Joh.11:25

geboorte. Eén van de zonen – Jacob Roelof – werd predikant en heeft enige jaren in IJzendoorn gestaan.

In 1864 is hij geen meubelmaker meer, maar wordt hij evangelist.

Als in 1884 de oudste zoon trouwt, valt op dat zijn beroep niet ‘evangelist’ maar ‘uitgever’ is.

In 1887 kwam hij als evangelist naar Tiel.

Kerkelijke verhoudingen in de negentiende eeuw

In de negentiende eeuw waren in de Nederlandse Hervormde Kerk twee sterke stromingen, een vrijzinnige en een orthodoxe richting. Dat heeft in die eeuw geleid tot twee kerkscheuringen. In 1834 de Afscheiding en in 1886 de Doleantie.

In veel plaatsen gaven deze twee richtingen naast elkaar spanning en soms conflicten. Dat was zo in Groningen en in Tiel was het niet anders.

Niet alle orthodoxen verlieten de Hervormde Kerk. Vaak organiseerden zij zich plaatselijk aan de rand van de kerk in allerlei verenigingen. Deze werden dikwijls evangelisaties genoemd. Van daaruit probeerden zij invloed in de kerk te krijgen zodat er orthodoxe predikanten beroepen werden. Maar ook hielden zij zich bezig met de verkondiging van het Evangelie in woord en daad, vaak gericht op de meest kwetsbaren in de samenleving. Pastoraat en diaconaat gingen samen.

Landelijk waren er organisaties die deze plaatselijke evangelisaties ondersteunden en soms een beroepskracht beschikbaar

stelden. Deze beroepskrachten werden evangelisten genoemd. Ze hadden meestal zonder een universitaire theologische opleiding toch enige theologische kennis verkregen om dit werk te doen.

Eén van die landelijke organisaties was de Nederlandsche Evangelisch-Protestantsche Vereeniging (N.E.P.V.), die in verschillende plaatsen in Nederland evangelisten aanstelde.

Groningen

In Groningen behoorde Van Kooij tot de orthodoxe richting.

Toen in 1855 in Groningen de ‘Vereeniging ter verbreiding van de waarheid’ werd opgericht werd Van Kooij de secretaris. Zo weten we ook dat hij actief is geweest om handtekeningen te verzamelen voor een adhesiebetuiging om een orthodoxe predikant in Groningen te beroepen.¹

Zijn activiteiten en belangstelling moeten in Groningen zijn opgevallen bij prof. J.J.P. Valeton, theologisch hoogleraar. Deze deed voor hem een goed woordje bij de N.E.P.V. Zo kreeg hij van deze vereniging in 1864 een aanstelling als evangelist in Groningen, na een proeftijd van drie maanden in Den Haag.

Als evangelist in Groningen verdiende hij acht gulden per week, later tien gulden.

In 1867 kreeg hij een gulden opslag.

De plaatselijke Vereeniging tot verbreiding der waarheid vulde dit wel aan.

Het was waarschijnlijk te weinig. Daarom zal hij ook andere inkomsten gezocht hebben. Probeerde hij die te vinden door in 1879 ‘Het Volksblad’ te gaan uitgeven?

¹ Vermeld in Jasper de Vree, *Kerk, Huis, School en Staat, Hilversum 2017*, pag. 354

Dat zou in elke geval een verklaring voor zijn beroep 'uitgever' in 1884 zijn.

We weten verder niets van het leven van Van Kooij in die Groningse jaren. Hij zal zich, zoals vele van zijn tijdgenoten, door zelfstudie ontwikkeld hebben. Waarschijnlijk door het volgen van cursussen. Er werd bijvoorbeeld in Groningen door hoogleraren en predikanten Zondagsschool aan volwassenen gegeven. Hij zal een goed verstand gehad hebben.

Hij heeft veel geschreven, dus hij had ook een vlotte pen. Zo schreef hij o.a.: 'Volken en godsdiensten der aarde', in 1871 verschenen bij G.J. Reits te Groningen. In 1873 publiceerde hij een 'Handleiding bij het onderwijs in de Geschiedenis der Christelijke Kerk'. En verder: 'Geschiedenis der Christelijke kerk'. De eerste druk verscheen in juli 1882, de derde druk in 1893 bij Van Bentum in Utrecht. Een lijvig boekwerk van ruim 600 pagina's. Gezien deze derde druk zal dit boek goed verkocht zijn.

Als evangelist van de N.E.P.V. moest hij maandelijks een verslag van zijn werkzaamheden schrijven.

Die rapporten geven een indruk van zijn werk. In een van deze rapporten schrijft hij over de polderjongens, die in de stad Groningen aan het werk zijn voor de kanalisatiewerkzaamheden. "Ook daar doe ik huisbezoek al past de naam hier minder goed. Een klein getal Bijbels heb ik er tegen verminderde prijs verkocht en wordt over 't algemeen welwillend ontvangen. Slechts een man wou een loopje met mij nemen.

Hij kwam hoestende bij mij met de vraag 'weet je ook raad voor mijn borst? Mijn borst doet mij zoo zeer'. Ik antwoordde hem: 'Jawel, geen jenever meer drinken, anders brengt je borst je spoedig naar de hel'. Boos en mij verwenschende liep hij weg doch zijne kameraden verklaarden dat ik groot gelijk had".²

In Groningen zocht Van Kooij de minder ontwikkelden en maatschappelijk zwakkeren op; in zijn geschriften richtte hij zich op een meer ontwikkeld publiek.

Zijn schrijfwerk kwam hem op kritiek van het bestuur van de N.E.P.V. te staan. Regelmatig had hij zo een aanvaring met zijn bestuur. Daarom werd hij ook vaak overgeplaatst. Zo heeft hij ook gewerkt, vaak voor korte perioden, onder andere in Baarn, Hilversum en Assen. Soms weigerde hij dat. De overplaatsing naar Tiel in 1887, die in feite een soort straf was, accepteerde hij uiteindelijk wel.

Tiel

Wat trof hij aan in Tiel? Ook in Tiel speelde de tegenstelling vrijzinnig en orthodox. De Hervormde Gemeente had een vrijzinnige signatuur. Leden van de Hervormde Gemeente, die niet naar de Chr. Geref. Kerk (opgericht 1853) waren overgegaan, troffen elkaar in een evangelisatievereniging. Reeds jaren lang was er in Tiel een evangelisatiecommissie die diensten met een orthodoxe predikant organiseerde. Soms was er ook een evangelist als voorganger. Zo werkte in de jaren 1862 tot 1865 de heer H.J. Hartgerink in Tiel, ook namens de N.E.P.V.

² Zie G.J. Mink, *Op het tweede plan*, pag. 143

Henriette Wilhelmina Spiering
(foto: Regionaal Archief Rivierenland)

Vele jaren was er geen evangelist. Dat had onder meer te maken met de geringe bijdragen die Tielse burgers aan de N.E.P.V. gaven. Van Kooij trof bij zijn komst in Tiel dus een groep sympathisanten aan met wie hij aan het werk kon. Deze groep werkte als 'Commissie inzake de prediking in de Kleine Kerk'.³ Hij werd direct voorzitter van deze commissie.

Contact met mej. H.W. Spiering

Er is snel een contact tussen hem en mej. H.W. Spiering (H.W.S.) ontstaan.⁴ We weten niet op welke manier. We mogen aannemen dat zij en haar familie de door de commissie belegde diensten regelmatig hebben bezocht. Dit werd voor Van Kooij en de commissie een belangrijk contact. Van Kooij en H.W.S. konden het goed met elkaar vinden en beiden hebben zich voor deze evangelisatie ingezet. Voor Van Kooij was H.W.S. een belangrijke steun.

³ *De Kleine Kerk is de Caecilia-kapel*

⁴ *Zie P.L.J. Wapenaar, H.W.S. Een Tiels voorbeeld van dienende liefde, Tiel 2001*

In 1888 stelde H.W.S. zich garant voor een eventueel tekort van de commissie. Ook betaalde zij de kosten voor de aanschaf van een toga. In 1889 werd H.W.S. gevraagd om penningmeester van deze commissie te worden. Een vraag die zij positief beantwoordde. Later nam zij ook het secretariaat op zich. In 1890 werd de commissie een koninklijk goedgekeurde vereniging: 'Vereeniging tot Evangelisatie in en ten bate van de Nederlandsch Hervormde Kerk te Tiel'.

H.W.S. bleef – met haar zuster en broer – deze vereniging steunen. Zij kocht in de Gasthuisstraat panden en grond, zodat een kerkgebouw gebouwd kon worden. In 1891 werd dit gebouw, dat de naam 'Eben-Haëzer' kreeg, in gebruik genomen. Dit pand is in 1918 vervangen door een nieuwe kerk, die in 1980 gesloopt is. In 1892 liet H.W.S. naast de kerk een huis bouwen. Dit werd de woning voor Van Kooij, waarin hij tevens zijn activiteiten als catechisatie enz. kon houden. Daar is in Tiel en binnen de evangelisatievereniging veel over gepraat. In de bestuursvergadering van 11 februari 1892 moet Van Kooij uitleggen dat hem dit geen voordeel oplevert. De huur van zijn huis in Zandwijk werd betaald door het bestuur van N.E.P.V. Hij woonde dus 'gratis' en hij merkt dan ook op: "dat zijne verhuizing naast Eben-Haëzer hem geen persoonlijk voordeel geeft, aangezien de huren van het huis thans door hem bewoond niet door hem maar door het bestuur zijner vereeniging worden betaald." Van Kooij geeft het bestuur meer uitleg. "Men dacht mej. Spiering heeft gelde zat... Dankbaar moet hij hier mededeelen dat de bereid-

*Gasthuisstraat met kerkgebouw Eben-Haëzer en evangelisatiegebouw
(foto: Regionaal Archief Rivierenland)*

willigheid van mej. Spiering zich niet enkel bepaalde tot beide gebouwen, maar zij zich ook eigener beweging bereid verklaarde om de door hem gemaakte onkosten voor hare rekening te nemen. Hoe erkentelijk ook meende hij toch alles wat niet tot den bouw van het huis behoorde zich zelf te moeten verschaffen, want hij stelt er te grooten prijs op om daar en wanneer het wezen moet steeds te kunnen zeggen: ik heb het Uwe niet gezocht maar U.

Mag dit in een geheel eigenaardigen zin gezegd kunnen worden doordat hij gezocht heeft dat mej. Spiering haar gaven op passende wijze en op breeder schaal dan in de Kijkuit kan geschieden thans op woeker kan stellen, dan heeft hij daar geen spijt van gehad. En kan hij waar en hoe of door wat ook het Evangelie dienen. Hij zal het gaarne doen, want de liefde maakt alles licht. Overigens wenscht hij vrij en onafhankelijk te zijn en te blijven en zoo lang hij hier zal zijn hoopt hij met Paulus te kunnen zeggen: ik heb niemands goud of zilver begeerd".⁵

Relatie met hoofdbestuur N.E.P.V.

De verhouding Van Kooij en het Hoofdbestuur van de N.E.P.V. bereikte in 1893 een dieptepunt. Het bestuur bleef moeite houden met zijn publicaties, maar ook met het feit dat hij in Tiel bezig was geld in te zamelen voor een evangelisatiegebouw. En dat, terwijl de bijdragen uit Tiel voor de N.E.P.V. weinige waren. H.W.S. begon als penningmeesteresse daarover een briefwisseling met het Hoofdbestuur van de N.E.P.V.

⁵ *Notulen bestuursvergadering van de Evangelisatie, d.d. 8 november 1892*

Ze schrijft dan onder andere dat Van Kooij "er verdrietig en moedeloos over was dat hem een verwijt gemaakt werd over het weinige dat Tiel contribueert". Ze zegt daarbij ook iets over de situatie in Tiel: "zoo ergens dan is in Tiel het woord bewaarheid: niet vele rijken, niet vele edelen die belang stellen in Gods Koninkrijk".⁶ H.W.S. ging zelfs persoonlijk naar Den Haag om dit te bespreken met het bestuur. Zij stelde zich dan garant voor een toelage van f.250,- en gaf de N.E.P.V. een donatie van f.100. Dit gesprek (en donatie) hebben er wel toe geleid dat Van Kooij in Tiel kon blijven. Het bestuur van de N.E.P.V. besloot daarna het salaris van Van Kooij met f.100,- te korten. Hij kreeg een huurvergoeding, maar hij woonde inmiddels gratis in een door H.W.S. gebouwde woning. Dus die vergoeding was niet nodig. Dat viel bij H.W.S. verkeerd. Zij reageerde fel. Als het bestuur het voorstel niet introk, "zou ik mij verplicht gevoelen om het onbillijke van de zaak mijn garantie van f.250 's jaars in te trekken."⁷ Het hielp allemaal niet. Het bestuur gaf Van Kooij eind 1893 ongevraagd ontslag.

Op zijn laatste werkdag stuurde Van Kooij nog een brief aan het bestuur. Hij besloot deze brief met de woorden: "Ik beroep mij dan op een hogere Rechter, want niemand kan mij beletten de ontvangen brieven zoo vol onwaarheid voor het aangezicht des Heeren te leggen en deze gansche zaak over te geven Dien die rechtvaardig oordeelt".⁸

⁶ *Brief aan het Hoofdbestuur van de N.E.P.V., mei 1893*

⁷ *Brief H.W.S. aan Hoofdbestuur N.E.P.V., d.d. 6 juli 1893*

⁸ *Zie G.J. Mink, a.w., pag. 149. Deze zin staat ook in de brief van 26 september 1893*

Nieuwe Tielsche Courant 31 dec. 1892
(foto: Regionaal Archief Rivierenland)

Nieuwe Tielsche Courant 1 okt. 1887
(foto: Regionaal Archief Rivierenland)

Ook de reactie van H.W.S. was duidelijk. Ze schreef: "Ik verzoek u derhalve ons geen quitantiën meer te doen aanbieden voor de Ned. Ev. Prot. Vereeniging."⁹

Activiteiten

De activiteiten van Van Kooij in Tiel zijn vele geweest. In de Tielse kranten plaatste hij regelmatig advertenties waarin hij jongeren uitnodigde bij hem catechisatie te volgen: "Jongelieden, die catechetisch onderwijs verlangen overeenkomstig de leer en belijden der Ned. Herv. Kerk, of ouders welke dit voor hun kinderen begeren, gelieven zich aan te melden bij ondergeteekende (woonplaats Zandwijk), van wie zij dit kosteloos kunnen verkrijgen. F. van Kooij, Evangelist der Ned. Ev. Prot. Vereeniging."¹⁰

Hij hield ook lichtbeeldenavonden en er waren activiteiten voor kinderen, waar veel belangstelling voor was. De Zondagschool

floreerde. De kerstfeestviering in 1891 werd door 240 kinderen bijgewoond. Soms waren er grote activiteiten. Hij deed dat in 1887 en 1888 in samenwerking met zijn collega J. van 't Lindenhout, directeur van de wezeninrichting Neerbosch. Het zangkoor van de wezen kwam zingen. In het Spaarbankgebouw waren wel 800 mensen aanwezig.

Christelijke School

Van Kooij zette zich ook in voor de christelijke school. Toen H.W.S. in 1903 in het gereformeerde bestuur van de Christelijke School voor de hervormden twee plekken wist te verkrijgen, was het Van Kooij die met haar in het schoolbestuur plaats nam. Hij werd penningmeester en zou dat tot 1913 blijven. In dit bestuur zijn er wel meningsverschillen. Van Kooij wilde per 31 december 1906 als penningmeester bedanken "vanwege de voortdurende ervaring dat er in het bestuur geen geesteseenheid is". Na een gesprek bleef hij nog wel het penningmeesterschap waarnemen. Die waarneming duurde dus zeven jaar!¹¹

⁹ Brief H.W.S. aan Hoofdbestuur N.E.P.V., d.d. 8 oktober 1893

¹⁰ Nieuwe Tielsche Courant, zaterdag 1 oktober 1887

¹¹ Zie P.L.J. Wapenaar, *Weest soepel, toegevend, maar toch principieel*, Tiel, 2005 pag. 31

Tot predikant bij de Vereeniging tot Evangelisatie in de Herv. Gemeente is be-roepen ds. P. C. IJsseling te Makkum, in plaats van den Evangelist van Kooij, die wegens gevorderden leeftijd ontslag heeft genomen.

Nieuwe Tielsche Courant 13 juli 1907
(foto: Regionaal Archief Rivierenland)

Tot slot

Mede door zijn werk is de evangelisatie in die jaren gegroeid. In 1909 is hij met zijn werk gestopt, op de hoge leeftijd van 80 jaar. Zijn arbeid heeft zo veel resultaat gehad dat men in zijn plaats niet een evangelist benoemde maar een 'echte' predikant, dr. D. Plooijs.

We weten enigszins wat Van Kooij in Tiel gedaan heeft. We weten niet wat voor persoon hij was. Een foto van hem hebben we niet. Van zijn vrouw, mevrouw Roos, weten we niets. Zij overleed in 1903.

In de jaarvergadering van de vereniging op 29 januari 1917 "gedenkt de voorzitter de stervende evangelist Van Kooij, die 26 jaar geleden den grond heeft gelegd voor de Vereeniging tot Evangelisatie en den geheelen bouw van Eben-Haëzer heeft behartigd". Diezelfde avond overleed Van Kooij.

In de Tielse kranten lezen we niets over zijn afscheid en overlijden. De familie zette een eenvoudige advertentie.

* * Heden overleed in de hope des Eeuwigen Levens onze geliefde Vader, Behuwd- en Grootvader, de heer
F. VAN KOOIJ,
Oud-Evangelist,
in den ouderdom van bijna 88 jaar.
Ds. J. R. VAN KOOIJ,
C. VAN KOOIJ — } IJzendoorn.
SCHERPENISSE }
en Kinderen. }
H. VAN KOOIJ.
TIEL, 29 Januari 1917.

Nieuwe Tielsche Courant 1 febr. 1917
(foto: Regionaal Archief Rivierenland)

Verwijzingen naar literatuur en bronnen

Voor dit artikel heb ik veel gebruik gemaakt van het hoofdstuk over Van Kooij in het boek van Dr. G.J. Mink, *Op het tweede plan. Evangelisten in de tweede helft van de negentiende eeuw*, Leiden 1995.

Ik verwijs ook naar mijn artikel over F. van Kooij in 'De Drie Steden', 23^e jaargang nummer 1, 2002.

Een artikel over de evangelisatie in Tiel is te vinden in: *'Geloven tussen de rivieren'*, Delft 1999. Daarin van mijn hand het hoofdstuk 'Kroniek van een richtingsorganisatie in Tiel, 1888-1952', pag. 249 vv.

De correspondentie van Van Kooij en H.W.S. met het bestuur van de N.E.P.V. is te vinden in het Reveil-archief te Amsterdam, Map 179.

De notulen van de Evangelisatievereniging te Tiel bevinden zich in het Regionaal Archief Rivierenland, Inventaris 0142.

Cultuur Actueel

Pierre van der Schaaf

Joodse Begraafplaats

Deze zomer wordt de laatste hand gelegd aan een grondig herstel van het Metaheirhuisje op en de muur rond de Tielse Joodse Begraafplaats. Op Open Monumentendag 2018, op 9 september, zal het resultaat van inspanningen door vrijwilligers, professionals én de gemeente Tiel worden getoond. Na het opheffen van de Joodse Gemeente in Tiel, enkele jaren voor het eind van de twintigste eeuw, werden het beheer en onderhoud van de Joodse Begraafplaats overgedragen aan de gemeente Tiel. Sindsdien vond er beperkt onderhoud plaats totdat het beheer en onderhoud (behalve het vastgoed) in 2015 goeddeels werd overgedragen aan de stichting Ter Navolging Tiel. In 2017 startte, in opdracht van de gemeente, het herstel van het dak van het Metaheirhuisje (het huisje waar de rituele reiniging van de overledene plaatsvindt en de afscheidsceremonie), gevolgd door het herstel van de muren van het huisje en de uit ca. 1876 daterende muur rond de begraafplaats. Deze 'operatie' werd door de stichting aangegrepen om het interieur en de inrichting van het huisje aan te pakken. Samen met 'Aanpak' werd tijdens NL DOET 2018 door de vrijwilligers van de stichting allereerst meer dan 1 m³ puin van de zolder gehaald en werden talrijke objecten, voor een deel daterend uit de achttiende eeuw, waar nodig hersteld en vervolgens geconserveerd.

Ook zijn de banken door vrijwilligers weer in de oorspronkelijke grijze tint teruggebracht en zijn de muren gesaust. De afronding vormt de verdere inrichting en uitbreiding van de expositie over o.a. het joodse leven in Tiel, de 'Stolpersteine' en achtergronden van tal van Joodse inwoners. Mede dankzij verschillende bruiklenen kan nu ook een aantal oude voorwerpen en boeken worden getoond.

Kist, op de achttiende eeuwse bar, voor de rituele reiniging (foto: particuliere collectie)

Dankzij onderzoek is het pleisterwerk aan de buitenkant in de oorspronkelijke kleurstellingen teruggebracht: het oudroze maakte plaats voor 'Bentheimer' beige!

Tielse Joden en de Tweede Wereldoorlog

Op de website van de Vereniging Oudheidkamer staat de lange lijst met namen van de Tielenaars die de oorlog niet hebben overleefd. De lijst wordt echter aanzienlijk langer als wordt uitgegaan van hen die in Tiel waren geboren maar korter of langer daarna vanuit Tiel, vaak om den brode, naar (meestal) de grote steden in het westen van ons

De nok van het Metaheirhuisje
(foto: particuliere collectie)

land vertrokken. Net als elders vond eind negentiende eeuw een grote trek vanuit de provincie naar de grote steden plaats. Daaronder tientallen joodse families die vanuit de Mediene, waaronder Tiel, naar grote steden als Amsterdam en Rotterdam vertrokken om daar hun geluk te zoeken. Meer dan 100 van deze Joodse geboortige Tielenaars blijken door het Nazibewind te zijn vermoord. Tijdens Open Monumentendag 2018 zal in het Metaheirhuisje het overzicht met hun namen, waar mogelijk aangevuld met een tweede en soms derde generatie, voor het eerst zijn in te zien. Het register is tot stand gebracht op basis van brononderzoek door Wim Fase en Pierre van der Schaaf. Het plan bestaat het verder uit te breiden met afschriften van documenten en fotomateriaal.

Open Monumentendag in Tiel

Voor het eerst sinds jaren ziet het er naar uit dat Open Monumentendag in Tiel meer inhoudt dan het open huis met tentoonstellingen en dergelijke op Ter Navolging en op de Joodse Begraafplaats. Verschillende organisaties hebben de handen ineen geslagen met als resultaat 'open huis' op tal van locaties in en rond Tiel, dat inclusief rondleidingen, wandelingen en een fietstocht.

Meer informatie op:
www.oudheidkamer-tiel.nl en
www.ternavolgingtiel.nl.

Uitzonderlijke gemeentesecretarissen in Lienden

Klaas Tammes

De titel van het jubileumboek dat verscheen bij het 50-jarig bestaan van de Vereniging van Gemeentesecretarissen in 1997 luidde: 'En bracht de schare tot kalmte'. In de inleiding werd gesproken over rotsen in de branding, over bruggenbouwers, strategen, diplomaten en acrobaten.¹

Zeker, die kwalificaties gaan allemaal op voor dit gewichtige ambt aan de top van de gemeentelijke organisatie.

Gewichtig en voornaam, een man van aanzien, bekleed met een hoge positie dat was de gemeentesecretaris in elk geval in de tweede helft van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. De vader van Pieter Bas was in die tijd gemeentesecretaris van Dordrecht. Pieter zo schreef Godfried Bomans, was zo zeer doordrongen van de belangrijkheid van dat ambt dat Pieter, toen zijn vader een keer ziek op bed lag, zich erover verbaasde dat het verkeer op straat gewoon doorging.²

In de kleine plattelandsgemeenten treffen we hier en daar in die tijd een ander beeld aan.

Juist geen bruggenbouwer, niet iemand die de schare tot kalmte bracht, geen rots in de branding maar ongeschiktheid voor de functie, niet integer, partijdig en een bron van onrust en onenigheid.

Uitzonderingen ongetwijfeld.

De gemeente Lienden heeft een paar van die uitzonderlijke gemeentesecretarissen gekend.

J.G. van Hemert

In 1851 werd J.G. van Hemert benoemd tot gemeentesecretaris van Lienden. Ingevolge de nieuwe gemeentewet van Thorbecke van dat jaar moest de gemeentesecretaris door de gemeenteraad worden benoemd.

Van Hemert stond als tweede op de aanbeveling na burgemeester W.J. baron van Brakell. Toch koos de gemeenteraad unaniem voor Van Hemert. De gemeente beschikte in die periode niet over een gemeentehuis. De gemeenteraad vergaderde in een plaatselijke lokaliteit en de secretarie werd gevoerd vanuit het woonhuis van de burgemeester of de gemeentesecretaris.

De personele bezetting was nog uiterst beperkt. Naast de burgemeester en de secretaris was er veelal parttime een gemeenteontvanger in dienst en soms een enkele volontair. Toen burgemeester Van

¹ J. Cox, e.a. – *En bracht de schare tot kalmte. Bespiegeling over de gemeentesecretaris door de eeuwen heen. Den Haag, 1997*

² *Godfried Bomans – Pieter Bas, Utrecht 1971, Blz. 17*

Het gemeentepersoneel in 1938 bijeen. Van links naar rechts, staand: Baron van Boetzelaar, C. van Ommeren, A. van Riemsdijk en J. van Deutekom. Zittend van links naar rechts: C. Albarda, G. Hol, H. Houtkoper en J. Baars. (foto: particuliere collectie)

Brakell in 1853 uit de gemeente vertrok werd de secretarie overgebracht naar de woning van Van Hemert aan de Ommerenveldseweg in Ommeren. Ruim 20 jaar zou Van Hemert in functie blijven. Bij het vertrek van Van Brakell solliciteerde Van Hemert naar het burgemeesterschap van Lienden. Volgens de commissaris des Konings miste Van Hemert echter *“zelfstandigheid, een vereiste voor een burgemeester in deze aanzienlijke gemeente.”* In 1874 kwam aan het licht dat Van Hemert gesjoemeld had met gelden van de gemeente. Op 16 januari 1874 gaf de burgemeester tegenover de gemeenteraad enkele bijzonder-

heden prijs. De secretaris had misbruik gemaakt van vertrouwen en oneerlijke handelingen verricht en daarom stelde hij voor de secretaris te schorsen uit zijn functie in afwachting van nader onderzoek. Op 19 mei 1874 volgde tenslotte het ontslagbesluit: *“In aanmerking nemende de handelingen van de secretaris alsmede het niet getrouw zijn gebleken aan de door hem in der tijd afgelegde eed vooral met het eerlijk vervullen zijner betrekking, heeft de raad besloten ontslag te geven aan Johan Gijsbert van Hemert als secretaris der gemeente met ingang van heden. Er is discussie gevoerd over het predicaat eervol maar dat is niet toegekend.”*

(foto: Regionaal Archief Rivierenland)

Met algemene stemmen ging de gemeenteraad akkoord.

Dezelfde J.G. van Hemert was de vertrouweling van baron van Brakell van den Eng (De oom van burgemeester W.J. baron van Brakell). Na het overlijden van deze nationaal befaamde landbouwhervormer in 1865 trad Van Hemert op als administrateur van het door Van Brakell middels zijn testament in het leven geroepen Fonds Hulpbetoon. Ook in deze functie schond hij het vertrouwen. In 1881 kwam aan het licht dat hij indertijd uit de nalatenschap van de baron effecten had gestolen en verkocht.

Ondanks dit vergrijp mocht hij als administrateur aanblijven.³

J. Ph. van der Ros

In de jaren twintig van de vorige eeuw stond burgemeester C. de Jonge aan het roer van de gemeente Lienden. Van deze burgemeester werd in de gemeenteraad gezegd dat hij loog en bedroog. In 1925 werd de burgemeester gearresteerd op verdenking van schending van de eerbaarheid van een jongedame uit Ingen. De Jonge werd

³ K.C. Tammes – Van Hemert: vertrouweling van Van Brakell. In: Frederik Louis Willem baron van Brakell van den Eng. *Biografie van een landbouwpionier*. Ommeren, 2015. Blz. 31-34

geschorst maar niet ontslagen omdat de bewijzen onvoldoende hard bleken.

De verhouding tussen de burgemeester en gemeentesecretaris Van der Ros was meer dan slecht.

Openlijk viel de secretaris de burgemeester aan. In een openbare raadsvergadering in 1918 klaagde Van der Ros over het functioneren van de burgemeester. De Jonge schoof alle verantwoordelijkheden af, gaf altijd de gemeentesecretaris de schuld als er iets fout ging, knoeide met de financiën, handelde zonder toestemming van de gemeenteraad en kwam vaak niet opdagen op de secretarie. Deze uitval naar de burgemeester maskeerde niet het eigen falen van de gemeentesecretaris. Van der Ros maakte samen met zijn gehandicapte zoon die hij inmiddels als volontair op de secretarie had aangesteld, van de gemeenteadministratie een puinhoop. Van der Ros junior bleek niet in staat een zin foutloos te schrijven. In 1919 kreeg hij van de gemeenteraad toch nog een gratificatie op voorwaarde dat hij beter zijn best zou doen om goed te schrijven! In 1925 kwam aan het licht dat Van der Ros jr. onregelmatigheden begaan had bij de inning van de leges. Bovendien werd hem verweten dat hij te vaak afwezig was. Bij een stemming in de gemeenteraad werd zijn ontslag met vijf stemmen voor en zes tegen, ternauwernood voorkomen. Burgemeester de Jonge moest toegeven dat hij geweten had dat deze jongeman niet voor zijn taak berekend was maar dat hij zich met de aanstelling niet had willen bemoeien.

In 1928 werd Van der Ros jr. alsnog ontslagen wegens onbekwaamheid. Inmiddels had hij van de bevolkingsadministratie een chaos ge-

maakt. De registers verkeerden in een treurige toestand, concludeerde de gemeenteraad. Een jaar eerder had zijn vader het veld moeten ruimen.

De gemeentesecretaris werd ontslagen "wegens verregaande verwaarlozing der onder hem berustende administratie". Burgemeester de Jonge haalde daarbij zijn gram. Hij beschuldigde de secretaris van leugens, financiële onregelmatigheden en ernstige tekortkomingen in de administratie. Door het vele herbergbezoek verwaarloosde de secretaris zijn taak waar hij overigens niet voor berekend was. De Jonge verweet hem verder vriendjespolitiek, ruzies met de gemeenteboden en veldwachters en een verbitterde relatie met de bevolking. Vader en zoon Van der Ros lieten de gemeentelijke administratie van Lienden in grote wanorde achter.

De nieuw benoemde secretaris Gosen Hol had samen met de eerder aangestelde medewerker G.C. van Mourik (later burgemeester van Beusichem) zijn handen vol om weer orde in de chaos te scheppen. De omstreden burgemeester De Jonge vertrok in 1929 uit de gemeente.^{4, 5}

G. Hol

Met de aanstelling van Hol beschikte de gemeente Lienden weer over een bekwame secretaris die tot 1945 in functie zou blijven. Omdat Hol afkomstig was uit Ingen en zijn broer in de gemeentepolitiek actief was,

⁴ K.C. Tammes – C. de Jonge. In: 200 jaar burgemeesters. Buren 1813-2013. Buren, 2013. Blz. 141-160

⁵ S.E.M. van Doornmalen – Lienden, een Betuwe gemeente. 1811-1998. Lienden, 1998. Blz. 20

werd zijn neutraliteit danig op de proef gesteld. In een gemeenteraadsvergadering in 1935 waarbij de broer van de secretaris als raadslid aanwezig was, werd de onpartijdigheid van secretaris Hol ernstig betwist. Het raadslid Van Vessem verweet de secretaris dat hij bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen openlijk propaganda had gevoerd voor de lijst waarvan zijn broer lijsttrekker was. In zijn ogen moest een gemeentesecretaris neutraal zijn. Te meer daar in zijn ogen de gemeentesecretaris geen bestuursfunctie vervulde maar een zuiver administratieve en adviserende betrekking had en als dienaar van de raad daarom een strikte neutraliteit in acht diende te nemen. Hol verweerde zich door te wijzen op het onderscheid dat er naar zijn mening was tussen zijn ambt en zijn persoonlijke zaken. Hij gaf toe zich voor de kandidatenlijst van zijn broer ingezet te hebben maar was er van overtuigd dat hij daartoe als burger volkomen gerechtigd was. Ook burgemeester Houtkoper was die mening toegedaan. Hol had niet als gemeentesecretaris stemmen voor zijn broer proberen te werven maar had zulks als particulier persoon gedaan. Wel merkte de burgemeester op dat hij het in het algemeen onwenselijk achtte wanneer een gemeentesecretaris zich bij een raadsverkiezing met de politiek inlaat. Wethouder Van Beekhoff was het met Van Vessem eens. Het was hem opgevallen dat de secretaris wanneer de burgemeester afwezig was, de steenfabrieken en de werkverschaffingsprojecten bezocht en daar propaganda maakte voor zijn broer. Bovendien deed hij het dan voorkomen alsof hij zelfstandig besluiten kon nemen over de plaat-

sing van personen. Van Beekhoff betreurde dit handelen van de secretaris. De ervaringen die hij als wethouder de laatste paar jaar met de secretaris had opgedaan waren minder aardig. De secretaris had in meerdere gevallen het dagelijks bestuur van de gemeente bemoeilijkt. Hij voegde daar nog aan toe dat als dit gedrag van de secretaris niet veranderde, hij als wethouder zou bedanken en voortaan rustig thuis bleef. Hij had genoeg van de machtswellust van de secretaris. In een geheime zitting wilde hij wel bewijzen aanvoeren die zijn beweringen zouden staven.⁶ Van deze besloten zitting is helaas geen verslag bekend. Hol bleef in elk geval in functie tot hij op 1 januari 1945 benoemd werd tot inspecteur bij de Dienst Uitvoering Werken in Gelderland.

De functie van de gemeentesecretaris is in de loop der tijd natuurlijk ingrijpend veranderd. Van penvoerder van de gemeente die alles opschreef wat er in de gemeente te schrijven was, ontwikkelde de functie zich tot manager van het ambtelijk apparaat dat steeds meer taken te verrichten had. Ook in de kleinere gemeenten werd de man van aanzien die zich zichtbaar door het dorp bewoog meer en meer een functionaris die onzichtbaar voor de buitenwereld in het gemeentehuis de ambtenaren aanstuurde. En ook in deze tijd laten uitzonderlijke gemeentesecretarissen nog wel eens van zich spreken. In de grote heringedeelde gemeenten van nu is dat echter veel minder dan vroeger het gesprek van de dag.

⁶ *Notulen van de gemeenteraad van Lienden van 6 augustus 1935*

Verwoestingsfoto's uit de meidagen van 1945

Emile Smit

Vorig jaar overleed op 89-jarige leeftijd mevrouw Koos Vos. Haar executeur-testamenteir vond in de nalatenschap een stapeltje contactafdrukken van foto's die zij ooit als zeventienjarig meisje in de meidagen van 1945 in Tiel had gemaakt. De foto's horen in elk geval tot de eerste die er zijn van het naoorlogse en zwaar verwoeste Tiel.

Koos had in 1945 al een ingewikkeld leven achter zich. Zij werd geboren op 28 november 1927 in het huis 'Het Vossenhol' op de Konijnenwal. Haar vader, L.H.M. Vos, was ambtenaar bij de gemeente Tiel. Al kort na haar geboorte verdween haar moeder uit haar leven, omdat ze werd opgenomen met psychische problemen. Een stiefmoeder voedde Koos op en ze was geen makkelijk kind. Ook het schoolgebeuren ging haar slecht af. In 1940 kwam ze op het Stedelijk Gymnasium, maar ze zou de middelbare school nooit voltooien. Ze bleef zitten in klas 1 en 2 en daarna was ze enige tijd intern op de HBS in Zetten. Toen ze in 1944 was teruggekeerd naar Tiel moest juist haar vader onderduiken en korte tijd later ook zichzelf met haar stiefmoeder. Ze verbleven beurtelings in Maurik, Tiel en Drumpt. Al op 5 mei 1945 keerde Koos met haar vader terug naar Tiel. Ze kreeg daar in eerste instan-

tie de opdracht foto's van de verwoestingen te maken. Later deed ze ook dienst als gids voor geallieerde militairen. Zelfs bij bewakingsdiensten moest ze helpen en zo moest ze met een stengun politieke delinquenten, onder wie ook HBS-directeur Beekman, bewaken. In het najaar ging Koos naar de Tielse HBS, maar dat was van korte duur. Na een ziekteperiode kon ze op school niet aarden en waarnemend HBS-directeur S.J. Geursen wist haar vader er van te overtuigen, dat zij met school moest stoppen en het boerenbedrijf in moest gaan. Ze liep vervolgens stage bij diverse agrarische bedrijven. Ze ontwikkelde zich tot boerin en in de jaren 1960-1972 was ze schaapsherder in Hoog Buurlo. Haar bijzondere leven was aanleiding voor Gonny Livestroom om in 2015 een aantal interviews met haar te hebben en dat leverde eind 2015 een boek op. Daarin is dit heel bijzondere vrouwenleven, dat in Tiel begon indrukwekkend beschreven, merendeels aan de hand van herinneringen van Koos zelf. De Oudheidkamer is nu in het bezit van de verwoestingsfoto's en afspraken zijn gemaakt om ook andere foto's van Koos en haar familie naar Tiel te krijgen om er een te bewaren dossier van te maken. Er zal zeker nog meer over haar te vertellen zijn.

De foto's

Het lijkt in eerste instantie een serie onooglijke kiekjes: 35 fotootjes van zes bij zes centimeter, waarvan het beelddeel meestal maar 5x5 cm. is. Maar zoals het zo vaak gaat, de eerste indruk is niet altijd de juiste. Scannen met de moderne techniek en in een goede resolutie levert ook voor de meer veeleisende eenentwintigste-eeuwer bijzondere beelden op. Helaas zijn maar enkele plaatjes gedateerd. Daar staat op "17-2-1940". Dat zijn dan ook foto's van de ijsgang in februari 1940, waarvoor zelfs prinses Juliana naar Tiel kwam. Die staat er echter niet op. Wel veel ijs en op één afbeelding een heel jonge Koos Vos.

Interessanter zijn de foto's die in 1945 zijn gemaakt. Daar is aan te zien, dat Koos inderdaad al in de eerste dagen na de bevrijding

door de stad is gelopen. Overal liggen de straten nog vol puin en de foto's van de Sint-Maartenskerk laten zien, dat ze er binnen is geweest vóór de torenspits op 14 mei 1945 instortte. Er zijn echter ook foto's waarop het smalspoor (de puinexpres) te zien is, waarmee na 25 juni 1945 het slooppuin werd afgevoerd naar de Oude Haven. Die foto's moeten dus uit de zomer van 1945 zijn. Een prachtige foto van het sociëteitsgebouw laat een al puinvrij gemaakt Plein zien.

Uniek zijn de foto's niet. Er zijn professionele fotografen (G.W. Bouwhuis, W. van Veen, Swanenberg, J. Campagne) actief geweest en er bestaan honderden foto's van de verwoestingen van Tiel. Soms heeft Koos echter een bijzondere hoek genomen om te fotograferen. En natuurlijk was ze een van de eersten. Hoe dan ook: er is mooi fotomateriaal toe te voegen aan het al bekende.

Foto 1 Koos Vos op twaalfjarige leeftijd tussen de ijsresten op 17 februari 1940.

Foto 2 Deze foto is veel later gemaakt dan de rest van de serie (met uitzondering van nummer 14 en 15). De opname toont de smalspoorlijn (de 'puinexpres'), die het puin uit de binnenstad via de Voorstad (hier op de foto) afvoerde naar de Oude Haven.

Foto 3 De Waterstraat in 1945.

De foto is gemaakt aan het begin van de straat in de richting van de Groenmarkt.

Aan het begin links is de ruïne van de Ambachtsschool (nu Kookwinkel Oostendorp).

Foto 4 De verwoeste Waterpoort, gefotografeerd richting Plein. De Waterpoort werd niet verwoest door geallieerde beschietingen, maar de Duitsers bleven hem op 15 november 1944 op om een versperning te kunnen maken voor de binnenstad. Die versperning is op deze foto nog heel duidelijk te zien. Het huis rechts is de veertent en de kast met aankondigingen van de waterstanden etc. heeft alles opmerkelijk goed doorstaan.

Foto 5 *Blik vanuit de Kleibergestraat richting Plein. In het midden is het merendeels verwoeste pand van café 'De Harmonie' te zien. Daarnaast weer de versperning bij de Waterpoort en daarnaast het gebouw van De Groote Sociëteit. Er lag geen pan meer op en er zat geen ruit meer in, maar het pand zelf had de beschietingen redelijk doorstaan en het werd dan ook snel weer voor gebruik gereed gemaakt.*

Foto 6 Een tankversperring in de Westluidensestraat. De foto is gemaakt vlak voor het voormalige woonhuis van de Tielse rabbijn. Het huis in het midden, op de hoek van de straat was een slagerij. Nu is daar een ijssalon gevestigd. De Duitsers vreesden kennelijk in november 1944 na de geallieerde verovering van West-Brabant een aanval van de Britse troepen. Zij hebben in die periode de binnenstad van Tiel in staat van verdediging gebracht door het aanleggen van loopgraven, het maken van barricades en dit soort tankversperringen.

Foto 7 De Westluidensestraat in de richting van de binnenstad. Van de huizen links is niets over. De huizenrij rechts lijkt het oorlogsgeweld redelijk te hebben doorstaan. Even voorbij het laatst zichtbare huis rechts was er echter zoveel verwoest, dat er in 1954 een doorbraak naar de Groenmarkt werd gerealiseerd, de Damstraat.

8

Foto 8 Het verwoeste Spaarbankgebouw. Dit pand, sinds 1887 de schouwburg van Tiel, was door beschietingen ingestort. De foto geeft een blik in de voormalige schouwburgzaal, waar op 15 april 1944 Anton Mussert nog had gesproken.

Foto 9 De Groenmarkt. Het blijft een wonder, dat de pomp alles doorstaan heeft. Rechts de verwoeste panden van Meijers Heerenmode en Sigarenmagazijn Hillen naast Hotel Corbelijn. Links achter de pomp is een Reckits reclame te zien. Dat is het hoekhuis Varkensmarkt-Voorstad, waar nu Vishandel Van Neerbos gevestigd is.

Foto 10 De Gasthuisstraat. Deze straat was minder getroffen dan bijvoorbeeld de Waterstraat. Alleen de huizen in de verte, waar ook het oude stadhuis lag, zijn onherstelbaar verwoest.

Foto 11 Het Hoogeinde. Met de rug naar de huizen van de Sint-Walburgstraat fotografeerde Koos Vos in de richting van de gracht. Links de verwoeste panden, waar later het postkantoor kwam. De villa achter de boom rechts lag aan de Konijnenwal.

Foto 12 De Kerkstraat vanaf de Waterstraat. Het pand op de hoek rechts is het nog bestaande hoekhuis Waterstraat-Kerkstraat. Op de plaats van de verwoeste huizen links is na de sloop ruimte gemaakt voor de verbreding van de Waterstraat.

Foto 13 De Sint-Maartenstoren vanuit de verwoeste kerk. Koos Vos koos hier een unieke hoek. Staande in de kerk fotografeerde zij naar boven recht in het gapende gat dat de toren vertoonde. Bij een flinke storm op 14 mei 1945 stortte de spits definitief in.

Foto 14 Bijna dezelfde invalshoek als op de vorige foto, maar enige weken later. De torenspits is verdwenen en er bleef een kale stomp over. Pas in 1964 zou de toren worden herbouwd.

15

Foto 15 Het gebouw van de Groote Sociëteit na het puinruimen. De coupure van de Waterpoort is weer vrij en er rijdt zelfs een auto. Op het Plein zijn de gaten te zien, waar ooit een kloeke bomerij had gestaan. Hout werd zowel voor als na de Duitse capitulatie merendeels opgestookt in de koude winters. Het sociëteitsgebouw ziet er desolaat uit, maar de muren staan nog overeind. De gemeente liet het nog in 1945 voor Fl. 4300,- van pannen en ramen voorzien. Daarna werd het voor allerlei doelen gebruikt. Al in 1945 kwamen de distributiedienst en de keuringsraad in het pand, maar later ook bijvoorbeeld de padvinderij.

Een zilveren klompje en een steegje

Peter Schipper

Ditmaal diepen we uit de vlooiënklap een zilveren klompje en een houten voorzittershamer op. Ze herinneren aan de tijd dat Tiel verdeeld was in buurten. Tot de oudste en langst bestaand hebbende behoort het 'Hof van de Klomp'.

In 1968 vierde de buurtvereniging het 'Hof van de Klomp' haar vierde eeuwfeest. Het ontstaan zou teruggaan op het volgende verhaal. Midden zestiende eeuw woonden er in de Vleesstraat twee adellijke dames. Toen er op zeker moment in hun huis brand uitbrak, schoten buren te hulp en wisten het vuur te blussen. Als dank nodigden de dames de mannen uit en trakterden hen op haring, bier, krakelingen en kaas. Dit werd een traditie in de vorm van een jaarlijkse teeravond op de tweede zaterdag in september. Een perkamenten brief uit 1601 vertelt nog meer over de plichten en gewoonten in de buurt, waartoe de huizen in de Vleesstraat, enkele woningen in de Gasthuisstraat en drie huizen in de Kerkstraat behoorden. Wie in de buurt een huis kocht of tijdens vergaderingen of de teeravond een gevecht begon of iemand beleedigde, betaalde een ton bier of vijf gulden. In 1767 zijn er nog wat wijzigingen in de reglementen aangebracht. Zo moest een lid dat in de buurt trouwde vijf gulden betalen en waren buurtgenoten verplicht iemand die

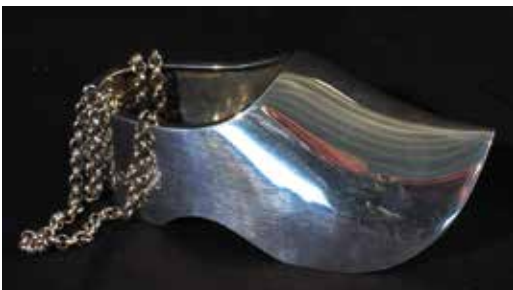
in de buurt overleed, zoals van oudsher gebruikelijk, te begraven. Het 'Reglement voor de buurten der stad Tiel' uit 1829 spreekt van de vier naaste buren als baadragers. Wie zich aan deze verplichting onttrok of geen remplaçant stuurde, betaalde een boete van negentig cent. Ook hief men een contributie (in 1835 tien cent per maand; 1892 vijftig cent per drie maanden), terwijl de Balije van Utrecht jaarlijks vijf gulden voor de teeravond bijdroeg. Twee loot- of buurtmeesters waren verantwoordelijk voor het geldelijk beheer en verder dienden zij ieder half jaar mutaties in de samenstelling van de bewoners ter stadssecretarie door te geven. De laatste reglementen van buurt De Klomp, opgemaakt in 1884, geven nog wat aardige details: 'De buren zijn verplicht ter begrafenis te verschijnen in zwarte kleding met witte das. Die hieraan niet voldoet, betaalt eene boete van 25 cents. Het gebruik van een overjas is geoorloofd'. Bij koperen en zilveren bruiloften gaven de buurtgenoten elkaar geschenken.

*Houten voorzittershamer in de vorm van een klomp
(Collectie: Flijpe en Streekmuseum Tiel)*

De teeravonden

Dankzij J.H. van Uden, die nog kon putten uit het in de laatste oorlog verloren gegane notulenboek van De Klomp, beginnend in 1835, zijn we enigszins geïnformeerd hoe het er op de teeravonden aan toging. Geruime tijd vonden de bijeenkomsten plaats in het Hollandsch Koffiehuis op de Groenmarkt, na 1903 in het eveneens daar gelegen café Centraal en vanaf 1929 in café-restaurant Suisse. Volgens traditie nuttigden de buurtgenoten brood en pekelharing, maar in 1857 daarbij nog wijn, krakelingen en lange beschuit met stukken kaas. Hoewel elkaar ontmoeten en gezelligheid wel voorop gestaan zullen hebben, besprak men ook belangrijke gebeurtenissen, zoals in 1853 de Krimoorlog, de komst van de koning bij een watersnood, de eerste dienst in de rooms-katholieke kerk in 1866. Tijdens de bijeenkomsten lagen de bezittingen van de buurt uitgesteld op een tafel: een zilveren klompje, een houten staf, een tinnen kan en een fraaie drinkhoorn met het jaartal 1720. Alles werd in 1909 aan de toenmalige Oudheidkamer in bruikleen gegeven en is helaas met het museum in 1944/45 ten onder gegaan.

Zilveren klompje, vervaardigd door H. Hooykaas uit Schoonhoven (Collectie: Flipje en Streekmuseum Tiel)

Gedurende de Eerste Wereldoorlog waren er geen teeravonden. Groot was de vreugde toen men in 1919 de traditie weer kon oppakken.

Feesten

Bijzonder veel werk maakte de buurt van versieringen bij herdenkingen en verjaardagen van leden van het Koninklijk Huis. Op 1 april 1872 was er een groot feest ter gelegenheid van 300 jaar onafhankelijkheid (op 1 april 1572 verloor de Spaanse landvoogd Alva Den Briel aan de Watergeuzen). Aan de zijde van de Markt stond een ereboog met de beeltenis van Willem van Oranje tussen de wapens van Nederland en Tiel en het attriboot van de buurt: een klomp. Toen de beide koninginnen in 1898 Tiel bezochten, richtte men erepoorten op en stonden er langs de huizen palen met de wapens van de provincies. Aan de Markt-zijde konden de inwoners een gedicht lezen van buur Izaks:

*“Sinds eeuwen was deez’ buurt door
eendracht trouw verbonden
Verdeeldheid, tweedracht, twist werd
nimmer hier gevonden
Maar op het Kroningsfeest van onze
Koningin
Heerscht hier, zelfs meer dan ooit,
één geest, één ziel, één zin”.*

Bekende buurtgenoten

Tot de illustere bewoners van de buurt behoorden: kantonrechter G. Hardenberg, apotheker P.J. Campagne (1784-1860), uitgever van de Nieuwe Tielsche Courant

Extra Feestnummer

VAN

HET ORGAAN „DE KLOMP,”

ter gelegenheid van het 50-jarig Jubilé van den Heer E. A. EMANUEL,
als bewoner van die Buurt.

Bezield met levenslust,
Gezond en frisch van geest,
Viert Buur EMANUEL
Zijn VIJFTIGJARIG Feest!

De Buren van „De Klomp”
Zijn heden zeer verblijd:
God spaar' EMANUEL
Nog lang en, langen tijd!

Aan Buur E. A. EMANUEL!

Het voorrecht, U vandaag geschonken,
Geachte Buur! is zeker groot,
Waarbij G' een reeks van vijftig jaren
De achtung van deez' Buurt genoot.
Gij hebt U, ieder kan 't getuigen,
Een **Mensch** getoond ten allen tijd:
Waar men Uw hulp of raad mocht vragen,
Daar hebt g' Uw krachten steeds gewijd.
De Buurt „de Klomp” deelt in de vreugde
Die Gij geniet op dezen dag
En wenscht dat God nog vele jaren
U met de Uwen zegenen mag.
Pluk lang nog vruchten van de zaken,
Met zorg en lust door U bestuurd,
En mogen wij ook lang nog staren
Op U, als sieraad van de Buurt!

Tiel, 22 Maart 1901. *De gezamenlijke Buren.*

Het Gouden Jubilé van Buur EMANUEL.

Gaarne mijnheer de uitgever voldoe ik aan uw verlangen, om voor zooverre mij dit mogelijk is, eene korte biografie te leveren over mijn geachten buur, den held van het feest, op heden 22 Jezor.

Emanuel Abraham Emanuel, werd den 14 Juli 1822 te Wemeldinge geboren. Zijne kinder- en jongelingsjaren bracht hij door in Zeeland, bekwaamde zich voor den handel en vestigde zich nu 50 jaren geleden in het nog heden ten dage door hem bewoonde perceel Vleeschstraat Buurt „de Klomp” no. 26. Zijn zijne medebaren gelukkig met den nu bijna 79jarige nog kloeken man feest te mogen vieren en zullen allen gaarne van hem getui-

gen: que l'age n'est fait que pour les chevaux, de jongeren onder de buren zullen gaarne iets van hem vernemen uit den tijd toen hij in zijn volle kracht was. Zij hebben uit de verte van hem gehoord, hoe hij de man was van het initiatief waar het gold de bevordering van handel en nijverheid en hoe door zijn optreden het toenmalige hôtel Roesink, waarvan de exploitatie dreigde gestaakt te worden, niet alleen behouden bleef maar zich tot het tegenwoordige hôtel Corbellijn heeft kunnen ontwikkelen. Zij hebben wellicht gehoord, dat hij commissiezaken deed in effecten maar zeker zullen allen niet weten, hoe uiterst nauwgezet hij in die functie optrad, hoe hij, speculatie en windhandel steeds ontried, scherp latende uitkomen dat effecten koopen alleen goed was, voor zooverre zij tot geldbelegging dienen, maar

op speculatie gekocht, hetzij á contant of op prolongatie, steeds aanleiding moesten geven tot allerlei onangenaambeden.

Wie, die hem 's avonds in het gezellige koffiehuis van Buur van Gameren ontmoette, en rustig gezeten achter de geer- en misère-tafel, van zijn fijn door-dacht spel genoot, met een moeds stille of overert, wie, die dan niet tevens plezier had van hetgeen met zijne medespelers, waarvan thans nog in leven de Heeren R. M. van Gameren W. Campagne en D. R. van Wermeskerken, werd opgediept uit zijn veel bewogen leven gedurende de jaren 1866/67 toen hij deel uitmaakte van de cholera-commissie en welke ervaringen hij hieruit kon rapporteeren zoewel als weinigen tijd daarna uit zijn optreden tijdens het heerschen der vespel in de Betuwe, toen hij door de hooge regeering belast werd met de taxatie voor ontenging der runderen in de besmet verklaarde stallen.

Ik zou nog heel wat papier vol kunnen schrijven als ik dit wel besteede leven op den voet wilde volgen, voor thans zij dit voldoende en hoop ik dat onze geachte buur nog lang genieten moge van een kalmen levensavond, nu zijn oudste zoon hem allengs in de zaak gaat vervangen, en dat de buren van „de Klomp,” hem op den traditioneelen tweeden Dinsdag in September nog menigmaal in hun midden zullen zien.

Een lid van de buurt „de Klomp”.

PUBLICATIE.

Buurtmeesters, residentende onder het Hof „de Klomp”.

Gelet op artikel 11 der Wet, regerende de feestvreugde, maken bij deze bekend, dat, met het oog op het zeldzame feest, 't welk heden buurman Emanuel viert, alle Buren, zonder onderscheid, aan hun vreugde zooveel uiting mogen geven als zij verkiezen, overtuigd als zij zijn dat de goede orde in deze buurt nimmer is of wordt gestoord.

DE BUURTMEESTERS.

GEMEENTELIJK.

Afdeling Burgerlijken Stand.

Het Gemeentebuis, gevestigd in de Buurt „de Klomp” is teopend van angiften van geboorten enz. goetend van 's morgens 9 tot 's namiddags 4 uur.

A. van Loon (1805-1877), boekhandelaar en uitgever D.R. van Wermeskerken, de manufacturer A.M. Cohen en schilder P. Slothouder wiens zaak moest wijken voor de bouw van het 'Witte Huis', het warenhuis van Athmer Martens. Van Uden noemt in zijn geschrift mr. A. van Wessem (1834-1913), directeur van de brandverzekeringsmaatschappij, advocaat en schrijver, 'de ziel van de buurt'. Zijn leven lang woonde hij in De Klomp en hij ontbrak zelden op vergaderingen. Zijn zeventigste verjaardag op 21 februari 1904 werd een groot feest. Diep was de droefenis dan ook toen hij op 15 juli 1913 overleed. Alle burens waren bij zijn begrafenis aanwezig. Net zo'n trouw bezoeker van vergaderingen was erelid N. Verwey (1834-1896) die zijn apotheek had in de Vleesstraat. Hij overleed onverwachts op 27 november 1896.

Over koperslager J.K. Loman schreef de lootmeester in het notulenboek 'dat hij onder zijn buurtgenooten zeer gezien was om zijne toewijdende belangstelling in de buurtaan gelegenheden, zijne rechtschapenheid, gepaard aan vriendelijke welwillendheid'.

Koperen plaatje van koperslager J.K. Loman
(Collectie Flipje en Streekmuseum Tiel)

Einde en nieuw begin

Voorjaar 1945 werd de Vleesstraat geheel verwoest en gingen de oude bezittingen verloren. Na wederopbouw probeerde men de vereniging De Klomp nieuw leven in te blazen. Met weinig succes, want in de jaren zeventig viel het doek definitief. Bij de wederopbouw van Tiel ontwierp men een verbindingsstraatje tussen de Vleesstraat en de Ambtmanstraat, dat als herinnering aan de oude buurt de naam Klompstraatje kreeg. In de collectie van het Flipje en Streekmuseum worden uit de periode van de heroprichting bewaard:

- Een zilveren klompje, dat de eerste lootmeester als teken van waardigheid droeg
- Een houten voorzittershamer in de vorm van een klomp

Ze zijn de laatste materiële getuigen van een tijd waarin men, zij het met lichte bestuurlijke dwang, nog omzag naar elkaar.

Bronnen

RAR toegang 0039, handschrift 184: J.D.H. van Uden, *Tiel in de laatste eeuw*; krantenknipsels vanaf 1918

RAR bibliotheek nr. 1169AB: Jhr Van Kinschot, *Zeden en gewoonten, 17e eeuw*, 1910. Hij vond in het archief van buurt De Klomp een nu verloren gegaan perkament met regels en voorschriften gedateerd 25 juni 1601

RAR: *Reglement voor de Buurten der stad Tiel*, Tiel 1827
Flipje en Streekmuseum nr. T 013: *Algemeen Reglement voor de Buurt ressorteerende onder het Hof van de Klomp*, Tiel 1887

Bruggeman, *Buurt 'Hof De Klomp'*, Tiel 1959
Historische Werkgroep Tiel, *Biografisch Woordenboek van Tiel*, 6 delen (2003-2013)

H.J. Kers, *Album van Tiel*, Tiel 1992

Tielsche Courant, jaargangen 1924 en 1925

Nieuws Regionaal Archief Rivierenland

Sylvia Dumont

Stadsrechten Culemborg met trans- criptie digitaal

In Culemborg staat 2018 in het teken van 700 jaar stadsrechten. Ook het RAR speelt in op dit jubileum. Zo zijn sinds dit voorjaar de stadsrechten (toegangsnummer 0826-99) uit 1318 gedigitaliseerd en getranscribeerd. Als u op de website van het RAR in de centrale zoekbalk 0826-99 invoert krijgt u vanzelf de scan van het perkament en zegel met genoemde transcriptie te zien.

De stadsrechten zijn verleend op 6 december 1318, de dag van de beschermheilige van Culemborg: Sint Nicolaas. Op diezelfde dag, maar dan 700 jaar later, wordt in Elisabeth Weeshuis museum een tentoonstelling geopend met opmerkelijke Culemborgse archiefstukken uit de afgelopen zeven eeuwen. De stadsrechten verhuizen voor

de tentoonstelling tijdelijk van de depots van het RAR naar het museum! De tentoonstelling is van 7 december 2018 tot en met 31 maart 2019 te zien. Voor basisscholen is er een educatieproject waarin leerlingen zich verplaatsen in de rol van archivaris. Wat zouden zij bewaren en wat niet en waarom? De eerste aanmeldingen zijn al binnen!

Zaltbommelse foto's digitaal

Er zijn 20.000 foto's van de Gamerense/Zaltbommelse (pers)fotograaf Arie van Ballegooijen, die vanaf de jaren vijftig van vorige eeuw werkte onder de bedrijfsnaam Fotolux, digitaal beschikbaar gekomen. Dat is ook de naam van de fotozaak aan de Gamerschestraat die bezit is van zijn nazaten. Vooralsnog is deze grote collectie foto's alleen

digitaal in te zien op onze studiezaal. Dit heeft te maken met auteursrecht. Voor zover deze bekend zijn, is er een beschrijving aan toegevoegd en een globale datering. De foto's zijn een rijke bron van het reilen en zeilen van Bommelerwaarders na de Tweede Wereldoorlog.

Vrijwilligers indexeerden oudste trouwboek Tiel

Het RAR is onnoemlijk blij met alle vrijwilligers die talloze bronnen toegankelijk maken voor onderzoekers. Zo hebben zij onlangs het oudste trouwboek van Tiel geïndexeerd over de periode 1582-1612. Tegelijkertijd zijn hierbij de aantekeningen van de heer Van Heiningen verwerkt. Interessant is dat dit boek veel namen van soldaten bevat die in Tiel verbleven. Niet vreemd aangezien het de tijd van de Tachtigjarige Oorlog betreft.

Door Wim Veerman

Klaas Tammes. *Dwarsligger van beroep. Ridder van Rappard (1906-1994), de spraakmakendste burgemeester van Nederland.* Amsterdam, 2018. ISBN 978 94 600 3831 0. Geïllustreerd. 271 pagina's. Verkrijgbaar in de boekwinkel. € 22,50.

Klaas Tammes is dé deskundige als het gaat om de geschiedenis van het burgemeestersambt in het Rivierengebied. De titel van zijn boek zegt het al, het leven van bij velen als berucht bekend staande burgemeester van Gorcum wordt beschreven. Niet ieder is zich bewust van diens band met Tiel. Daar bracht hij zijn jeugd door, om later burgemeester van Zoelen te worden. Het moet voor Tammes, zelf ook burgemeester geweest, een genot geweest zijn deze levensgeschiedenis te beschrijven. Heel goed weet hij de mens Van Rappard te beschrijven, maar ook de wat rechtlijnige burgemeester/politicus, die het presteerde na zijn afscheid als burgemeester, in de raad van zijn oude gemeente zitting te nemen. Vele mensen heeft hij het leven daarmee wat zuur gemaakt. Bijzonder is dat vriend en vijand toch wel waardering voor hem op konden brengen. Tammes geeft ook met veel respect het functioneren van diens vrouw weer. Al met al een dicht bij de mens geschreven weergave van een bijzondere man. Dat kon alleen dankzij de onvoorwaardelijke toestemming van de familie gebruik te mogen maken van het uitgebreide familiearchief. Een boek om met plezier te lezen!

Jan Vermeulen. *Plotseling was het oorlog. Over een neergestort Duits vliegtuig op 10 mei 1940 in Kapel Avezaath.* Varik, 2018. ISBN 978 94 90329 37 2. Geïllustreerd. 95 pagina's. Verkrijgbaar in de boekwinkel. € 12,95.

10 mei 1940 werden de inwoners van Kapel-Avezaath keihard met oorlog geconfronteerd. Er stortte een Duits vliegtuig neer, waarbij veertien jonge militairen om het leven kwamen. Mooi, hoe na 75 jaar de haat tegen de Duitsers kan veranderen in compassie en relativering over wat toen plaatsvond. De auteur heeft dat op een wat afstandelijke wijze beschreven. Na een korte inleiding over het dorp tijdens mobilisatietijd, beschrijft hij zijn zoektocht naar nabestaanden van die omgekomen Duitsers. Hij heeft onderzoek gedaan in Duitse en Nederlandse archieven en, het meest boeiende, uiteindelijk nabestaanden gevonden en die geïnterviewd. Dan wordt duidelijk, dat zowel voor vriend als vijand het verlies van een vader, zoon of broer traumatisch is en dat 75 jaar later de onzin, onbegrip en verdriet nog steeds bizarre waarheden zijn, zonder de fouten van het verleden te ontkennen. Daarmee kan zo'n kleine lokale historie misschien een positieve menselijke druppel worden voor wederzijds begrip. Het boekje is meer rapport dan verhaal, maar als fenomeen, wat er kleinschalig gebeurde, iets wat tot navolging mag dienen. Een compliment voor de schrijver is dan ook op zijn plaats!

Voorzitter ir. Peter van der Schans reikt in 2001 aan Huub van Heiningen de erepenning van de vereniging Oudheidkamer uit. (foto: Regionaal Archief Rivierenland, collectie Bouwhuis)

Presentatie van het boek 'De gilden van de stad Tiel', geschreven door Huub van Heiningen, in het bijzijn van zijn dochter, burgemeester H. Beenakker en Emile Smit, 2017. (foto: Regionaal Archief Rivierenland, collectie Bouwhuis)

Huub van Heiningen (93) overleden

Op 5 juli jl. is onverwacht de Tielse historicus Huub van Heiningen overleden. Voor de geschiedschrijving van Tiel is dat een groot verlies, want tot de dag van zijn overlijden was hij bezig met onderzoek naar en artikelen over de Tielse historie.

Huub werd geboren in 1924 in Vreeswijk. Hij studeerde rechten en geschiedenis aan de Universiteit van Nijmegen. Hij behaalde nooit een academische titel, maar zijn eerste boek (*De historie van het Land van Maas en Waal*) liet direct een academisch denk- en werkniveau zien. Huub werkte als journalist, eerst bij De Volkskrant en van 1953 tot 1984 bij De Gelderlander. Als zodanig toonde hij zich een uiterst kritische observator en tot het einde van zijn leven uitte hij zich scherp, waar het ging om overheidsbeleid.

Na zijn pensionering hield hij zich met geschiedenis bezig en dan met name met die van Tiel. In De Gelderlander publiceerde hij hele series artikelen over Tielse thema's. De reeks *Versteend Verleden* werd in 1999 uitgewerkt tot zijn eerste grote boek over Tiel. Er zouden er nog twee volgen, namelijk *Devotie en Macht* (2009) en *De gilden van de stad Tiel* (2017). Huub was een onafhankelijk en zelfstandig werkende historicus. Diverse verzoeken om toe te treden tot de Historische Werkgroep Tiel wees hij af, maar hij was altijd bereid om gegevens uit zijn enorme historische database te delen. In 2001 – bij het honderdjarig bestaan van de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken – kreeg Huub van Heiningen tegelijk met Guus Taconis de eerste erpenning van de Vereniging Oudheidkamer.

Nieuwe aanwinst Flipje en Streekmuseum Tiel

Lisette le Blanc
Conservator Flipje en
Streekmuseum

Onlangs kreeg het Flipje en Streekmuseum in Tiel een mooi en bijzonder schilderij. Het schilderij met een afbeelding van de Waterpoort werd geschonken door Hermie van der Sluis – Twellaar uit Zandvoort. Het werk komt uit de erfenis van haar moeder, die uit Tiel kwam en wenste dat het in het streekmuseum zou komen. Begin twintigste eeuw had zij het schilderij als huwelijksgeschenk gekregen van de familie Ribbius in Tiel bij wie zij een betrekking had. De heer Ribbius heeft het stadsgezicht zelf geschilderd. Helaas weet de familie niet welke Ribbius dit schilderstuk maakte. Een korte speurtocht door ondergetekende leverde nog niet veel op. Was het Gerlacus Ribbius (1866-1935), die zeepfabriek De Lelie in 1888 had opgericht op de hoek van de Veemarkt – Molenstraat? G. Ribbius was een bekende man in Tiel. Hij was de eerste consul van de ANWB in Tiel en was aangesteld als agent bij Nerings Verzekeringsmaatschappij. Schilderde hij in vrije tijd? Of was het Zeger Ribbius (1862-1938)? Of toch een ander familielid? Misschien weet iemand meer? Ik ben benieuwd en hoor dan graag of er meer be-

kend is over deze zondagsschilder en van welke Ribbius het schilderij zou kunnen zijn. Misschien zijn er wel meer schilderijen met afbeeldingen van straatjes en gebouwen in Tiel door deze persoon.

Oproep

In de Poortkamer van het museum hangt een tijdelijke bruikleen van Martien van Hemmen. Het is een bijzondere tekening, gemaakt in mei 1948 door Anton Erkelens (1885-1956) als hommage aan verzetsman Gijsbertus van Acquoij (1912-2005). Graag zou ik meer willen weten over deze verzetsman. Wie heeft verhalen rondom hem en zo ja, zou u dan contact met mij willen opnemen? Bij voorbaat dank. Lleblanc@museumtiel.nl of via 0344 61 44 16.

Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken

De Nieuwe Kroniek is een uitgave van de Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken. De Oudheidkamer is opgericht in 1901 en houdt zich bezig met het verleden van Tiel en het Rivierenland en de relatie daarvan met het heden. De vereniging deelt haar kennis over het cultureel erfgoed van stad en regio met beleidsmakers en andere belanghebbenden en volgt kritisch ontwikkelingen die het erfgoed kunnen aantasten. De vereniging stimuleert initiatieven die het aandachtsterrein van de vereniging raken. De programmacommissie biedt de leden van de vereniging ieder jaar een uitgebreid lezingen- en excursieprogramma. Naast stad- en streekgebonden onderwerpen krijgen ook meer algemene onderwerpen op cultuurhistorisch gebied aandacht.

De vereniging kent de volgende werkgroepen:

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP BATO

Waakt over de bodemschatten en zorgt voor het documenteren en toegankelijk maken van waardevolle bodemschatten.
Contact: Willem Spekking.
E: willem.spekking@wur.nl

HISTORISCHE WERKGROEP TIEL

Verzorgt publicaties over streekgebonden historische onderwerpen en legt het heden en verleden vast in beeld en geluid.
Contact: Beatrijs van Dijk
E: bvdijk@rarivierenland.nl

COMMISSIE ERFGOED

Waakt over de talrijke monumenten en ander cultureel erfgoed in Tiel en de regio.
Vacant

PROGRAMMACOMMISSIE

Stelt het Jaarprogramma van de vereniging samen.
Contact: Anne-Marie Daalderop
E: a.daalderop1@kpnplanet.nl

BESTUUR

Contactadres bestuur
M.J. (Martin) van der Mark, *voorzitter*
E.J.Th.A.M.A. (Emile) Smit, *secretaris*
J.C. (Hans) Oosterman, *penningmeester*
A.A. (Toine) Bäcker
Mevr. M.M. (Ria) Kragten-van der Mark
Mevr. M.A.M. (Ans) van den Meijdenberg
P.R.M. (Paul) van der Ven
E: secretaris@oudheidkamer-tiel.nl
Het lidmaatschap voor het kalenderjaar 2018 van de Oudheidkamer Tiel bedraagt € 20,-.
Te voldoen op: NL95INGB0004240023

Uitgebreide informatie over de vereniging, de werkgroepen, het jaarprogramma, de uitgegeven en nog voorradige boeken, de eerder verschenen nummers van de Nieuwe Kroniek en nog veel meer vindt u op de website van de vereniging: www.oudheidkamer-tiel.nl

WEBBOUWER EN WEBMASTER

Contact: Dick Buijs
E: dick@oudheidkamer-tiel.nl

REDACTIE DE NIEUWE KRONIEK

Ria Kragten, Pierre van der Schaaf,
Peter Schipper en Wim Veerman.
Contact: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl

Coverbeeld: Collectie Kers/Smit

Realisatie: emjee | grafische vormgeving, Varik

Leden van de Oudheidkamer ontvangen de Nieuwe Kroniek gratis. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij boekhandel Arentsen.

De redactie heeft getracht de rechten betreffende foto's, afbeeldingen, teksten e.d. van derden, gebruikt in De Nieuwe Kroniek, te achterhalen. Indien personen of instanties van mening zijn dat hun rechten niet voldoende zijn gerespecteerd, dan kunnen zij daarover contact opnemen met de redactie.

Meningen of feiten, weergegeven in de bijdragen aan dit blad vallen onder de verantwoordelijkheid van de betreffende auteur. Redactie en uitgever zijn hiervoor niet aansprakelijk.

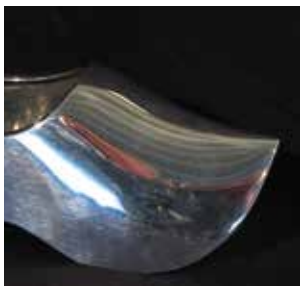
Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken

GODSDIENSTONDERWIJS.

Jongelieden, die catechetische onderwijs verlangen overzigtig de leer en belijdenis der **NEEUV. KERK**, of ouders welke dit voor de kinderen beoogen, gelieven zich te melden bij ondergeteekende (woonplaats onbekend), van wien zij dit kosteloos kunnen verkrijgen.

F. VAN KOOIJ,
Evangelist der Ned. Ev.
Prot. Vereniging.

KLAAS TAMMES

**DWARS
LIGGER
VAN BEROEP**